

O VIŠERJEČNIM SVEZAMA U RJEČNIKU OMIŠALJSKOG GOVORA IVANA MAHULJE

IZVORNI ZNANSTVENI RAD

UDK 811.163.42'373.613:811.163.42'282(497.50^{OMIŠALJ})(038)

[HTTPS://WWW.DOI.ORG/10.17234/9789533790121.20](https://www.doi.org/10.17234/9789533790121.20)

U radu se prikazuju višerječne strukture s potpunom ili djelomičnom desemantizacijom zabilježene u *Rječniku omišaljskog govora* autora Ivana Mahulje. Te su sveze pretežito frazemi i u manjem broju kolokacije. Višerječne sveze se analiziraju strukturno i semantički. Pozornost se posvećuje unutarfrazemkim i međufrazemskim odnosima, te frazeološkom posuđivanju. Posuđeni se frazemi i kolokacije, odnosno njihove sastavnice, promatraju i s gledišta njihova aktivnog ili pasivnog statusa u suvremenom mjesnom govoru Omišlja.

Ključne riječi: višerječne sveze; frazem; kolokacija; strukturna analiza; semantička analiza; unutarfrazemski i međufrazemski odnosi; frazeološko posuđivanje

0. UKRATKO O RJEČNIKU OMIŠALJSKOGA GOVORA

Rječnik omišaljskoga govora Ivana Mahulje objavljen je 2006. godine. U predgovoru stoji da je autor petnaest godina prikupljao i bilježio riječi i frazeme kojima su se u govoru koristili stanovnici Omišlja na otoku Krku u posljednjih 120 godina. Rukopisna preslika od 500 strojem pisanih stranica čuva se u knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Rječnik je tiskan 23 godine nakon autorove smrti, a uredništvo ga je nadopunilo sa stotinjak riječi koje nisu u rukopisnom tekstu. Tiskani rječnik sadrži 10900 natuknica i 200 frazema. Višerječne se strukture navode u rječničkom članku pod natuknicom koja je sastavnica te višerječne strukture. U višerječnoj strukturi sastavnica koja je natuknica u načelu se ne navodi, nego se bilježi tildom /~/, npr. **strâh**: *ćapât dvâ šôlda /~a/* postati plašljiv, bojažljiv; *dât dvâ šôlda /~a/* prestrašiti nekoga. Oba su primjera navedena i pod natuknicom **šôld** (tal. soldo): *ćapât dvâ /~a/ strâha*; *dât dvâ /~a/ strâha*. S obzirom na to da su značenja dana pod natuknicom *strâh*, u ponovljenom navođenju pod natuknicom *šôld* ne navodi se njihovo značenje, već se upućuje na natuknicu *strâh*. U ovome se prilogu odstupa od takva prikaza, tj. donosi se cjelovit izraz višerječne strukture. Osim toga, korigirani su naglasci.¹ Nekoliko

1 U predgovoru *Rječnika* stoji „<...> riječi su akcentuirane, ali računalo prepoznaje samo dva oblika, kratki i dugi naglasak, pa je tako i zabilježeno“. To znači da nisu zabilježene nenaglašene duljine. Vidi više o tome u kritičkom osvrtu na *Rječnik* Martine Bašić (2008: 463–19). U ovome se prilogu nastojalo u navođenju primjera izbjeći te nedostatke pa su unesene promjene do kojih je autorica ovog priloga došla provjerom kod izvornih govornika. Zahvaljujem informaticama, gospođama: Katici Ivanišević (rođ. Albaneže), rođ. 1935., Dinki Lesica (rođ. Fabijanić), rođ. 1938., Sofiji Safčak (rođ. Spicijarić), rođ. 1939.

je frazema zabilježeno bez navođenja njihova značenja. U njihovoj je analizi značenje navedeno u bilješkama onako kako je dobiveno provjerom kod izvornih govornika.

1. VIŠERJEČNE SVEZE

U višerječne se sveze ubrajaju frazemi i kolokacije. Naziv frazem označava jezičnu jedinicu koja se sastoji od najmanje dviju sastavnica, od kojih bar jedna mora biti punoznačna.

Značajke su frazema: cjelovitost, čvrsta struktura i ustaljenost. Kolokacijsku se svezu promatra kao „posebnu leksičku svezu na sintagmatskoj razini temeljenu na značenjskoj povezanosti leksičkih jedinica u kojoj se konkretiziraju njihova značenja“ (Blagus Bartolec 2012: 53). Prema klasifikaciji N.M. Šanskog kolokacijske sveze odgovaraju dijelu četvrte skupine frazema, tj. „frazeološkim izrazima nominativnog karaktera.“ (Fink 2018: 83).

Frazemi i kolokacije dijele zajedničke značajke, ali su među njima potvrđene i određene razlike. Zajedničke su im značajke stabilna višerječna struktura, semantička pretvorba i reproduktivnost.

Stabilnost kao zajedničko imanentno obilježje ima u frazemima i kolokacijama različitu genezu. Iako je frazemima stabilnost imanentno obilježje, oni mogu imati inačice (Menac 1978: 186). Inačice u frazemima su konvencionalne pa ne narušavaju stabilnost frazema. Kolokacije se redovito pojavljuju samo u jednom obliku. One vrlo često imaju funkciju stručnih naziva pa je stabilnost nužan uvjet njihova funkcioniranja. Varijantnost bi ugrozila njihovu terminološku funkciju (Turk 2000: 480).

Drugo je zajedničko obilježje semantička pretvorba. Kod frazema mogu biti desemantizirane sve ili bar jedna sastavnica. Kod kolokacija najčešće je desemantiziran kolokator, a baza zadržava osnovno značenje.

Treće je zajedničko obilježje frazema i kolokacija reproduktivnost. Kolokacije se ne stvaraju proizvoljno, već se pojavljuju u gotovu obliku.

Razlike se očituju i u semantičkim odnosima unutar frazema i kolokacija. Frazemi pokazuju višestruke semantičke odnose. Mogu biti monosemični, polisemični, sinonimski i homonimski (Turk, Bogović 1998: 203–211).

Frazemima je često svojstvena ekspresivnost i konotativno značenje (Fink-Arsovski 2002: 7), dok su kolokacije lišene ekspresivnosti. One se najčešće tvore kao nekonotativne primarne nominacije u ulozi naziva unutar pojedinih struka. U načelu su monosemične, nisu vezane za pojedinačni objekt, nego za pojam (Turk 2018: 230).

Frazemi i kolokacije se i funkcionalno diferenciraju. Za razliku od frazema kolokacije uglavnom ispunjavaju terminološku funkciju. S obzirom na činjenicu da mogu sadržavati veći ili manji frazeološki potencijal, mnoge su kolokacije sekundarno zadobile i ulogu frazema, npr. *dodirna točka*: kolokacija *mat.* – ‘diralište dviju krivulja ili dviju zakrivljenih ploha’; frazem – ‘sličnost, podudarnost, bliskost, ono što povezuje’; *odskočna daska*: kolokacija *sport.* – ‘daska koja služi za pojačanje odraza u skoku’; frazem – ‘sredstvo pomoću kojega se pokušava postići neki cilj, položaj koji služi kao sredstvo za napredovanje’. Neke su kolokacije postale sastavni dio frazema, npr. *zajednički nazivnik* – *mat.* kolokacija: ‘zajednički višekratnik zadanih razlomaka’; frazem: *svesti / svoditi na zajednički nazivnik* – ‘uskладити / usklađivati što, usuglasiti / usuglašivati što, ujednačiti / ujednačivati različite stvari’.

Zaključno, neke kolokacije mogu postati frazemi ili frazemske sastavnice, obrnuto nisu nađene potvrde da su frazemi sekundarno postali kolokacije.

2. FRAZEMI

U ovome će se prilogu analizirati frazemi na strukturnoj i semantičkoj razini ekscerptirani iz Mahuljina *Rječnika* i dodatno provjereni kod izvornih govornika.

2.1. Strukturna analiza frazema

2.1.1. Analiza prema opsegu

2.1.1.1. *Fonetska riječ* sadrži autosemantičku i jednu ili više sinsemantičkih riječi:

a bèn ‘nije važno’, *a ćô* ‘što se tu može’, *aj šajëta* ‘zaboga miloga, to nije moguće’, *atënto ve!* ‘pozor!, pazi!’, *bez krijânce* ‘bez pristojnosti, neuljudno’, *i bôg!* ‘i gotovo’, *na fôrcu od* ‘uz snažnu pomoć’, *na skôsi* ‘na mahove’, *prez kuràja* ‘obeshrabljen, povučen’, *spod rûki* ‘kriomice /obično dati, prodati/’, *ustât ba* ‘ostati bez riječi’, *zven rûki* ‘izvan dohvata’.

2.1.1.2. *Sveza riječi* odnosi se na dvije ili više autosemantičkih riječi uz koje može stajati i sinsemantička riječ. Sintaktička veza između sastavnica može biti nezavisna ili zavisna (Menac 1978: 221).

Nezavisna sveza riječi je samostalna sveza koja se obično sastoji od dva člana iste morfološke vrste riječi povezana sastavnim, rastavnim ili suprotnim veznicima:

o jâ o tî ‘ili ja ili ti’, *o simo o tâmo* ‘ili ovamo ili tamo’, *o prîje o pôtle* ‘prije ili kasnije’, *ôka o zbôka* ‘bilo kako, na bilo koji (kakav) način (makar i nepošteno)’.

Zavisne sveze riječi uključuju gramatičke odnose sročnosti, upravljanja i pridruživanja (Menac 2007: 18):

Glagolske sveze

Sveza prijelaznoga glagola i imenice u akuzativu

alogât šôldi ‘uložiti novac’, *bâtit blâgdan* ‘ništa ne raditi’, *bâtit gospôšćinu* ‘igrati ulogu gospode’, *bâtit mižêrju* ‘ponašati se kao siromah’, *bâtit môdu* ‘moderno se oblačiti, tjerati posljednju modu’, *bâtit môre* ‘živjeti tvrdim životom kao pomorac’, *ćapât mâšku* (humor.) ‘prehladiti se’, *ćapât brudêt* ‘dobiti batine’, *ćût zlubîn² / prêdiku* ‘dobiti ozbiljan prigovor zbog propusta ili krivnje’, *dât kuràja* ‘uliti kome hrabrosti’, *dât komû fûgu* ‘požuriti koga oštro’, *dât brîvu³* ‘ubrzati hod’, *dêlat ćâkuli* ‘ogovarati, širiti neistinite glasine, spletkariti’, *delât dešpêt* ‘činite pakosti iz zlobe’, *dêlat fîntu* ‘tobože’, *dêlat mirâkuli* ‘1. praviti čudesa 2. jako se čuditi 3. uzrujavati se’, *napâsât ôči* ‘naslađivati se promatranjem’, *prît s brîvu* ‘doći uspuhano’, *udêlat môt* ‘dati znak nekim dijelom tijela’, *zamêst barîfu* ‘zametnuti tučnjavu, izazvati svađu’.

Sveza prijelaznoga glagola i imenice u akuzativu proširene atributnim riječima:

ćapât kôlp od ârije ‘oboljeti od propuha’, *dât komû dvâ šôlda fûgi* ‘požuriti koga oštro’, *dât komû dvâ šôlda strâha* ‘preplašiti koga’, *imît bâlu va glâvî* (iron) ‘biti pripit’, *imît*

2 *Zlubin* – psalam za mrtve.

3 Za leksem *briva* upućuje na glagol *abrivat se* prema tal. *abbrivare* ‘pohitati, pojuriti’.

debelô ūho ‘biti nagluh, biti bez sluha’, *imît pènu glāvù* ‘imati puno briga’, *stāvît (stāvjàt) šòldi na bāndu* ‘uštedjeti (štedjeti) novac’.

Sveza glagola i imenice u kosom padežu proširena atributnom riječju pôc k ocù Abrāhamu ‘poći s ovog svijeta, umrijeti, preminuti’.

Sveza glagola i pridjeložnog izraza

bît od mǎlo besèd ‘šutljiv’, *bît po bāndi* ‘biti sa strane’, *deržāt se po bāndi* ‘držati se rezervirano, ne sudjelovati’, *hodīt na prèsti* ‘hodati nečujno’, *pôc na bāndu* ‘nakriviti se (vrat, usta)’, *pôc na bāt* ‘izgubiti imovinu /zbog duga/, izgubiti pri kartanju’, *pôc za rukû* ‘uspjeti’, *pusît kôga na cidĭlu* ‘prevariti koga’, *stāvît (stāvjàt) na bāndu* ‘odvojiti (odvajati) postrance’, *ustāt bez besèdi* ‘zabezeknuti se’, *ustāt bez besèdi* ‘ostati bez riječi’, *ustāt na cidĭlu* ‘biti prevaren’, *zêt kogã za bulĭna* ‘uzeti koga na nišan, izrugivati se s kime’.

Sveza glagola i pridjeva

(ne) bît cār ‘(ne) biti priseban, razuman, pri sebi’, *bît komù cĕrn* ‘biti komu oduran’.

Sveza glagola i priloga

bît cĭto ‘šutjeti’, *bît cã* ‘biti odsutan’, *dāt cã* ‘riješiti se nečega davanjem’, *deržāt se lār-go* ‘izbjegavati koga, što’, *hĭtat / hĭtit cã* ‘baciti / odbacivati’, *hĭtit per ārĭja* ‘baciti u zrak’, *hodīt cã* ‘odlaziti’, *imît kogã cĕno* ‘iskorištavati koga, podcjenjivati’, *pasivāt bāndo* ‘prolaziti sa strane ne zaustavljajući se pored poznate osobe, mimoilaziti’, *ne imît abādo* ‘ne obraćati pozornost’, *opālĭt cã* ‘izvući se u nepoznatom pravcu’, *pôc per ārĭja* ‘razletjeti se’, *stāt aptāk* ‘stajati pozorno’, *stāt cĭto* ‘šutjeti’, *stāvît se demēzo* ‘umiješati se /npr. u razgovor/’.

Sveza glagola i druge vrste riječi

bît sām zāse ‘biti sebičan’, *dĕlat cĕ to* ‘praviti štošta, činiti glupost’, *govorĭt cĕ to* ‘govoriti gluposti’, *cāmpat cĕ to* ‘govoriti gluposti’, *ustāt bā* ‘ostati bez riječi’, *ustāt trūbec* ‘ostati bez riječi’.

Imeničke sveze

Sveza imenice i pridjeva u hrvatskome su jeziku dosta česte (Vranić 2018: 400). U Mahuljinom *Rječniku* njihov je broj zanemariv. U njima je imenica glavna riječ, a pridjevne su riječi s njom u kongruenciji:

blāgo krĕpano! ‘mrcino!’, *vĕla glāvã* ‘mudar, učen čovjek’

Imenice uz pridjeložne sveze mogu imati atributnu ulogu:

grĭh od Bōga ‘neoprostiva šteta ili pogreška’, *grĭh od ditĕta* ‘previše živahno dijete sklono svakoj dječjoj nepodopštini’, *pĕča⁴ od čovĭka* ‘krupan i visok čovjek, ljudina’

Pridjevske sveze

Sveze pridjeva i imenice također su u Mahuljinom *Rječniku* vrlo rijetke, npr. *pĕna mor-bĭna* ‘vrlo živahna, nestašna’.

Sveze drugih vrsta riječi rijetko su zastupljene, npr. zamjenice: *ča: cã pĕrvo* ‘čim prije, od čega krenuti’, *cã puti* ‘više puta’, prilozni: *pôc pōto* ‘pošto-poto, budžašto, tako reći, nizašto, više-manje’.

2.1.1.3. Frazemska rečenica

Rječnik omišaljskoga govora ne sadrži mnogo frazemskih rečenica. One mogu biti jednostavne i složene (Fink Arsovske 2002: 8). Zabilježene su jednostavne proširene rečenice:

4 *Pĕča* (tal. pezza) – tvornička tuba platna ili tkanine.

bīt će „tèci – bīži“ ‘bit će jurnjave, trke’, *čèmo bèn* ‘ima vremena’, *čè će rěć?* ‘što to znači?’, *svè mu baštâ* ‘sve mu ide od ruke’, *od njeğã nî bèle nî černe* ‘on se ne izjašnjava’, *tô je dèga lancâna*⁵ ‘to je na dugi rok’, *ne prīdī mi vèć nãoči!* ‘da te više ne vidim!’

Nezavisno složene frazemske rečenice:

*prīšli bućani, stīrali ukūćani*⁶, *čovika se vèže za besèdu, a volà za rògi*⁷, *z òsla (tovàra) brīme, òslu (tovàru) lègje*⁸, *òn ti je, čèmo bèn* ‘on je spor, ali već će to učiniti’.

Zavisno složene frazemske rečenice:

jè jih kãko mãloga bõba ‘ima ih nebrojeno’.

Malobrojni frazemi imaju oblik zavisne surečenice s priloškim kategorijalnim značenjem: *da bi mãnko čã* ‘da bar nešto znači’.

2.1.2. Poredbeni frazemi

Posebna vrsta su poredbeni frazemi (Fink-Arsovski 2002). Oni obuhvaćaju više tipova.

Pridjevski poredbeni frazemi sastoje se od pridjeva, poredbene riječi i imenice:

pijãn kãko čèp ‘tiješten pijan, pijan kako zemlja’, *sūh kakò bakalãj* ‘vrlo mršav’, *tvèrd kãko bãt* ‘veoma tvrd’, *tvèrd kãko cõk*⁹ ‘jako tvrd’.

Glagolski poredbeni frazemi sastoje se od glagola, poredbene riječi i imenice:

dèlat kãko čèrv ‘biti veoma marljiv, raditi marljivo’, *zamlãtīt kogã kãko bakalãja* ‘jako izmlatiti koga’, *smerđīt kãko kũga* ‘užasno zaudarati’, *zvernūt se kãko cõk* ‘pasti, srušiti se poput klade’.

2.2. Varijantnost strukture frazema

U Mahuljinu Rječniku zabilježene su malobrojne inačice. Njihovo bilježenje nije dosljedno provedeno. U nastavku se donose na način kako su u rječniku zabilježene.

Fonološke inačice su npr. *ãj šajèta, ãj šajèra, ãj šakèra, ãj šakèta*, a *tvorbena inačica* glasi: *ãj šakètnica*. Sve su u ulozi izražavanja čuđenja sa značenjem ‘za boga miloga’.

Morfološke inačice razlikuju se u oblicima:

hītãt / hītīt çã ‘baciti / odbacivati’; *stãvit (stãvjãt) na bãndu* ‘odvojiti (odvajati) postrance’, *stãvit (stãvjãt) šõldi na bãndu* ‘uštedjeti (štedjeti) novac’.

Sintaktičke inačice očituju se u razlikama unutar rečenične strukture:

imīt debelô ũho // bīt debeloga uha ‘biti nagluh, biti bez sluha’.

U *leksičkim inačicama* frazema jedna se sastavnica može zamijeniti jednakoznačnicom ili suznačnicom različitog korijenskog morfema iz istog semantičkog ili asocijativnog polja:

5 *Lancâna* – uže za privezivanje mreže stajačice uz obalu.

6 Rečenica je doslovno prevedena – Stigle pridošlice i potjerali ukućane. Značenje frazema je: ‘pridošlice se nametnule domaćim ljudima’.

7 Uz ovu frazemsku rečenicu nije navedeno značenje, nego prijevod na standardni jezik: *čovjeka se veže za riječ, a vola za rogove*. Frazem ima značenje ‘zadana riječ obvezuje’.

8 Značenje u Rječniku nije navedeno. Inače ovaj frazem postoji u svim govorima na otoku Krku i koristi se u situacijama u kojima se kome neopravdano dokinu obveze i poslovi koji nose čast i ugled, a u konačnici mu život tada postane lagodniji.

9 Cok (ven) – panj, klada.

čüt zlubîn /prèdiku ‘dobiti ozbiljan prigovor zbog propusta ili krivnje’, *dvìgnut / nosìt* koga *depèzo* ‘nositi koga punom tjelesnom snagom’, *z òsla (tovàra) brìme, òslu (tovàru) lègje* itd.

Kvantitavne inačice karakterizira mogućnost dodavanja ili izostavljanja pojedine sastavnice, a pritom se ne mijenja značenje frazema. Dodavanjem se jedino pojačava ili naglašava značenje (Menac 2007: 96):

dät komù fìgu i *dät komù dvâ šòlda fìgi* ‘požuriti koga oštro’, *dät komù strâha* i *dät komù dvâ šòlda strâha* ‘preplašiti koga’.

2.3. Kategorijalno značenje frazema

Kategorijalno se značenje frazema određuje prema semantičkom i sintaktičkom aspektu. Prema semantičkom aspektu razlikuju se tipovi frazema ovisno o tome čime se izražavaju. Glagolski se frazemi izražavaju glagolom ili glagolskim skupom riječi; imenički imenicom ili imeničkim skupom riječi, pridjevski pridjevom itd.

Kategorijalno se značenje ne mora uvijek podudarati sa strukturnim (Fink-Arsovske 2002: 9). Zato je važan sintaktički aspekt jer se kategorijalno značenje može odrediti ovisno o funkciji koju frazem ima u rečenici. Funkciju predikata imaju glagolski frazemi, subjekta, objekta ili dijela imenskog predikata imaju imenički frazemi; funkciju priložnih oznaka priložni itd.

Postoje i modalni i uzvični frazemi koji se mogu upotrebljavati kao samostalne cjeline ili umetnuti dijelovi rečenice (Fink-Arsovske 2002: 9).

U Mahuljinom su *Rječniku* zabilježeni frazemi sa svim kategorijalnim značenjima. Najzastupljeniji su glagolski frazemi (*bätit môdu* ‘moderno se oblačiti, tjerati posljednju modu’, *dèlat čakuli* ‘ogovarati, širiti neistinite glasine, spletkariti’, *pòč za rukù* ‘uspjeti’, *ustät bez besèdi* ‘zabezegnuti se’, *ustät na cidìlu* ‘biti prevaren’).

Imenički su frazemi zastupljeni u vrlo malom broju (*pèča od čovika* ‘krupan i visok čovjek, ljudina’, *vèla glāvā* ‘mudar, učen čovjek’).

Pridjevski su frazemi također malobrojni (*pèna morbîna* ‘vrlo živahna, nestašna’, *pijàn kàko čèp* ‘tiješten pijan’, *sùh kàkò bakalāj* ‘vrlo mršav’).

Priložni su frazemi zastupljeni također u manjem broju (*na skòsi* ‘na mahove’, *od drùgē rükì* ‘rabljeno’).

Usklični su frazemi relativno brojni i rabe se kao samostalne jezične cjeline (*a bèn!* ‘nije važno’, *a éò!* ‘što se tu može!’, *àla kuràja!* ‘hrabro naprijed!’, *àla šù!* ‘hajde!’, *àla vè!* ‘hajde već jednom!’, *atènto ve!* ‘pozor! pazi!’, *blàgo krèpano!* ‘mrcino!’, *de fòra via!* ‘idi da te više ne vidim!’, *mā kē* ‘ne, nikako’).

2.4. Unutarfrazemski i međufrazemski odnosi

Frazemi, kao i pojedinačni leksemi, ostvaraju različite semantičke odnose. Unutarfrazemski su monosemija i polisemija, a međufrazemski su odnosi sinonimija, homonimija i antonimija.

Monosemični su oni frazemi u kojima se jednom izrazu pridružuje jedan sadržaj bez obzira na kontekst u kojem se javljaju. U Mahuljinom se *Rječniku* za većinu frazema na-

vodi jedno značenje, npr. *bàtit mižêrju* ‘ponašati se kao siromah’, *bàtit môre* ‘živjeti tvrdim životom kao pomorac’, *pustît kôga na cidîlu* ‘prevariti koga’ itd.

Polisemični su oni frazemi u kojima se jednom izrazu može pridružiti više sadržaja koji se podudaraju bar u jednom semu. U polisemiji su moguća dva odnosa: inkluzija i intersekcija. Inkluzija znači odnos u kojem je jedan sadržaj sadržan u drugom, npr. *imît bâkuli va glāvî* značenje ‘govoriti gluposti’ pretpostavlja značenje ‘biti nesređen u glavi’; značenje ‘zametnuti tučnjavu’ u frazemu *zamêst barîifu* uže je od značenja ‘izazvati svađu’.

Intersekcija je odnos u kojem se dva sadržaja presijecaju u jednom značenju, npr. u frazemu *bît atênto* sa značenjem ‘biti oprezan, posebno pažljiv’ zajedničko je značenjsko sjecište ‘pažnja’ jer je ona pretpostavka za oprez.

Homonimski frazemi imaju jednak izraz, a različit sadržaj. Između pojedinih značenja nema zajedničkih semova (Tafrá 1986), npr. *dêlat mirâkuli* ‘1. praviti čudesa 2. uzrujavati se’.

Sinonimni su različiti frazemi s potpuno podudarnim ili srodnim značenjem. Frazemi s potpuno podudarnim značenjem su apsolutni frazemi, npr. *bît cîto* i *stât cîto*, oba sa značenjem ‘šutjeti’, *govorît cê to* ‘govoriti gluposti’, *câmpat cê to* ‘govoriti gluposti’, *tvêrd kâko bât* i *tvêrd kâko còk* ‘veoma tvrd’.

Apsolutni su sinonimi vrlo rijetki. Obično se radi o suznačnim frazemima, od kojih svaki ima dodatnu konotaciju. Primjerice značenje ‘ostati bez riječi’ navedeno je u Mahuljinom Rječniku u sljedećim frazemima: *ustât bâ*, *ustât bez besêdi* i *ustât trúbec*. U govornoj praksi to znači da će se prvi frazem upotrijebiti u situaciji kad je netko zatečen čime, drugi uglavnom kad govornik nema više što dodati, a treći kad je govornik čime posramljen.¹⁰

Antonimija je međufrazemski odnos u kojem zamjenjivanje sastavnica dovodi do suprotnog značenja (Menac 2007: 77), npr. *imît dobrû glāvû* ‘biti talentiran, lako učiti, lako pamtiti’ naspram *imît slâbu glāvû* ‘slabo učiti, slabo pamtiti’.

Antonimija je zabilježena i na način da se prisutnošću i odsutnošću negacije izražava suprotno značenje: *(ne) bît câr* ‘(ne) biti priseban, razuman, pri sebi’.

3. KOLOKACIJE

Kolokacije mogu imati podudarnu strukturu s frazemima, ali za razliku od frazema one nemaju inačica. Jednoznačne su i lišene ekspresivnosti jer ispunjavaju terminološku ulogu. Kolokacije ekscerpirane iz Mahuljina Rječnika razvrstavamo prema uporabnim sferama:

Pomorstvo, brodarstvo, ribarstvo i meteorologija:

hîtit cîmu ‘baciti konop radi priveza plovnog objekta uz gat ili obalu’, *kapitân od pôrta* ‘lučki kapetan’, *kapitân de lûngo kôršo* ‘kapetan duge plovidbe’, *môla in bândo* ‘potpuno popustiti uže, jedro’, *navigât câ* ‘ploviti u strane zemlje’, *pôc apîko* ‘potonuti’, *poç fôndo* ‘potonuti’;

*çapât za brânçu*¹¹ ‘uhvatiti za škrgu’

bâkarska bûra ‘bura koja puše iz bakarskog zaljeva’, *çvêrsto sênce* ‘užareno ljetno sunce’, *fortunâl od bûre* ‘jaka bura’, *sênjska bura* ‘bura koja puše iz pravca Senja’.

10 Tumačenja dobivena od informantica navedenih u bilješci br. 1.

11 *Brânča* (ven. *branchia*) – podbradak.

Poljoprivreda:

černa zemja ‘crnica’, *černa kâte* (bot.) ‘vrsta poljskog divljeg povrća sličnog radiču’, *velâ rûža* ‘vrsta trsa, odnosno njegova grožđa’;

Vjera i blagdani:

smèrtni grîh ‘teški grijeh’, *blâgdani od pobôžnosti* ‘nezapovjedani blagdani’, *vèli i zapovîdani blâgdani*;

Dijelovi tijela i bolest:

cîv od nogî ‘cjevanica’, *čapât kôlp od ârije* ‘oboljeti od propuha’;

U *Rječniku* su registrirane i arhaične kolokacije koje prepoznaju samo govornici starije životne dobi, kao npr. *butîga manjavîta* ‘prodavaonica živežnih namirnica’.

Kolokacije mogu zbog svog frazeološkog potencijala dodatno zadobiti ulogu frazema. Primjerice, *hîtt ânkoru* primarno je kolokacija sa značenjem ‘usidriti se’ i, sekundarno frazem sa značenjem ‘učvrstiti se u službi, nastaniti se’.

4. POSUĐENICE KAO SASTAVNICE FRAZEMA I KOLOKACIJA

Čakavsko je narječje u prošlosti primilo mnoštvo leksema i ponešto frazema iz talijanskog jezika, osobito iz venecijanskog dijalekta. Romanski su leksemi fonološki, morfološki i semantički prilagođeni čakavštini i u interakciji s domaćim leksemima obogatili su čakavsku frazeologiju. Manji broj frazema i kolokacija preuzet je u gotovu, ali prilagođenom obliku, npr. *mâ kê* ‘ne nikako’, *môla in bândo* ‘potpuno popustiti uže, jedro’, *de fôra via!* ‘idi da te više ne vidim!’.

Jedan dio romanizama ima ulogu zasebnih leksema i ulogu frazemskih sastavnica. Kad je riječ o posuđenicama, ponajprije romanizmima, autor bilježi podrijetlo i izvorni lik leksema. U podrubnim bilješkama donosimo podatke kako su zabilježeni u *Rječniku*:

*pôc apîko*¹² ‘potonuti’, *pôc fôndo*¹³ ‘potonuti’, *pôc per ârija*¹⁴ ‘razletjeti se’, *hîtit per ârija* ‘baciti u zrak’, *čapât kôlp od ârije* ‘oboljeti od propuha’, *hîtit v âjer*¹⁵ ‘baciti u zrak’, *deržât se mužodôro*¹⁶ ‘tvrđoglaviti se, inatiti se šutnjom’, *bît in ârmo*¹⁷ ‘biti potpuno spreman sa svim potrepsinama’, *bît od ârta*¹⁸ ‘biti vješt u svom zanatu’, *ne imît ni ârta ni pârta* ‘biti potpuno ravnodušan’, *stât ašênjo*¹⁹ ‘biti postojan, pouzdan’, *bît atênto*²⁰ ‘biti oprezan, posebno pažljiv’, *atênto ve*²¹ ‘pozor! pazi!’, *pôc atôrzijo*²² ‘propasti urod /zbog suše/’, *dvîgnut / nosît kogâ depêzo*²³ ‘nositi koga punom tjelesnom snagom’, *rêc šcêto*²⁴ i *nêto* ‘reći

12 Apiko (tal. a picco) – doseći najveću vrijednost.

13 Fondo (< tal. a fondo) – na dno.

14 Arija (tal. aria) – zrak.

15 Ajer (ven. aere) – zrak. Napomena: upotrebljava se samo u zavisnim padežima, a nikad samostalno.

16 Mužoduro (tal. muso duro) – mrkonja, mrko lice.

17 Armo (tal. arma) – oružje, naoružanost.

18 Art (tal. arte) – obrt, zanat.

19 Ašênjo (tal. a segno) – čvrsto.

20 Atento (tal. attento, ven. atento) – oprezno.

21 Vê (tal. vè) interj. hrabrenje ili naglašena opominjanja, zabranjivanje.

22 Atorzio (ven. atorzio) – naokolo, okolo. Napomena: nije zabilježeno u talijanskom (standardnom) jeziku

23 Depezo (ven. de peso) punom tjelesnom snagom (tj. bez pomagala).

24 Šcêto (tal. schietto) – jasno, otvoreno, razgovjetno.

potpuno otvoreno', *pěča od čovika* 'krupan i visok čovjek, ljudina', *pěna morbina*²⁵ 'vrlo živahna, nestašna', *stät aptäk*²⁶ 'stajati pozorno' itd.

5. ZAKLJUČAK

Višerječne strukture zabilježene u Mahuljinu *Rječniku omišaljskog govora* svojom su strukturom podudarne onima u drugim hrvatskim idiomima. U ovom je članku prikazan samo dio tih struktura – frazema i kolokacija. U *Rječniku* nisu zabilježeni svi, čak ni aktualni leksemi (npr. *kruh*), a onda ni frazemi i kolokacije čije bi sastavnice bili ti leksemi. S druge strane, zabilježeni su mnogi udomaćeni romanizmi i višerječne sveze s romanskom sastavnicom koje današnji mlađi govornici više ne koriste. Stariji ih govornici prepoznaju i djelomično koriste, osobito u ekspresivnom izričaju. Pretpostavka je da je autoru bio cilj sačuvati te riječi od zaborava. Neke su kao samostalne riječi iščezle iz aktivne uporabe, ali su opstale kao sastavnice frazema i kolokacija jer je za frazeme karakteristično da žive dulje od svojih izdvojenih sastavnica.

LITERATURA

- Bašić, Martina, „Čekavski rječnik (Ivan Mahulja: Rječnik omišaljskoga govora, Riječki nakladni zavod – Općina Omišalj, Rijeka – Omišalj, 2006)“, *Rasprave Instituta hrvatskog jezika i jezikoslovlja*, knj. 34, 2008., 463–519.
- Blagus Bartolec, Goranka, „Kolokacijske sveze prema drugim leksičkim svezama u hrvatskom jeziku“, *Fluminensia: časopis za filološka istraživanja*, vol. 24, No. 2, 2012., 47–59.
- Fink, Željka, „Može li se dovesti u pitanje? (O hrvatskim kolokacijskim svezama i frazemima sa sastavnicom pitanje)“, u: *Od dvojbe do razdvojbe, Zbornik u čast Branki Tafri*, Košutar, Petra, Kovačić, Miroslav (ur.), Ibis grafika, Zagreb, 2018., 81–93.
- Fink, Željka, „Tipovi frazema – fonetske riječi“, u: *Riječki filološki dani 3*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2002., 93–98.
- Fink-Arsovski, Željka, *Poredbena frazeologija: pogled izvana i iznutra*, FF press, Zagreb, 2002.
- Mahulja, Ivan, *Rječnik omišaljskoga govora*, Riječki nakladni zavod – Općina Omišalj, Rijeka – Omišalj, 2006.
- Menac, Antica; Fink-Arsovski, Željka; Venturin, Radomir, *Hrvatski frazeološki rječnik*, Ljevak, Zagreb, 2014.
- Menac, Antica, „Neka pitanja u vezi s klasifikacijom frazeologije“, *Filologija* 8, 1978., 219–226.
- Menac, Antica, *Hrvatska frazeologija*, Knjigra, Zagreb, 2007.
- Menac, Antica; Menac-Mihalić, Mira, „Elementi venecijanskog dijalekta u frazeologiji suvremenih bračkih pisaca“, *Riječ, časopis za filologiju*, god. 3, sv. 2, Rijeka: Hrvatsko filološko društvo, 1997., 54–58.
- Menac Antica; Menac-Mihalić, Mira, „Frazeologija suvremenih bračkih čakavskih pjesnika“, u: *Riječki filološki dani 2*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 1998., 303–312.

25 Morbin (tal. morbino, ven. morbin) – pretjerana živahnost, nestašnost, objest.

26 Aptäk (njem. hab'acht) interj. (vojn.) – pozor.

- Tafra, Branka, „Razgraničavanje homonimije i polisemije (leksikološki i leksikografski problem)“, *Filologija*, br. 14, 1986., 381–393.
- Turk, Marija, „Od kolokacije do frazema“, u: *Od dvojbe do razdvojebe, Zbornik u čast Branki Tafri, Košutar, Petra, Kovačić, Miroslav* (ur.), Ibis grafika, Zagreb, 2018., 225–237.
- Turk, Marija, „Višečlani izrazi s desemantiziranom sastavnicom kao nominacijske jedinice“, u: *Riječki filološki dani 8*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2000., 537–547.
- Turk, Marija, „Status kolokacija u hrvatskim općim jednojezičnim i dvojezičnim rječnicima“, u: *Riječki filološki dani 6*, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 2010., 303–312.
- Turk, Marija; Bogović, Sanja, „O nekim semantičkim odnosima u frazeologiji“, u: *VI. Međunarodni slavistički dani (zbornik radova)*, Gadanji, Karlo (ur.), Hrvatski znanstveni zavod, Pečuh, 1998., 203–211.
- Vranić, Silvana, „Višerječne strukture u novaljskom govoru“, u: *Od fonologije do leksikologije, Zbornik u čast Mariji Turk*, Stolac, Diana (ur.), Biblioteka časopisa *Fluminensia*, knj. 8, 2018., 395–412.

ON MULTI-WORD UNITS IN IVAN MAHULJA'S RJEČNIK OMIŠALJSKOG GOVORA (DICTIONARY OF THE OMIŠALJ IDIOM)

The paper deals with completely or partially desemanticized multi-word units that can be found in Ivan Mahulja's *Rječnik omišaljskog govora (Dictionary of the Omišalj Idiom)*. The structures in question are predominantly phrasemes and, to a lesser extent, collocations. The multi-word units are analysed both with respect to their structure and semantics. Special attention is given to intra-phraseme and inter-phraseme relations and to phraseological borrowing. Borrowed phrasemes and collocations, i.e., their constituent parts, are also analysed from the perspective of their status (active or passive) in the contemporary local idiom of Omišalj.

Keywords: multi-word units; phraseme; collocation; structural analysis; semantic analysis; intra- and inter-phraseme relations; phraseological borrowing